

bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi

bitig Journal of Faculty of Letters

(Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 6, Aralık/December 2023)

Cumhuriyetin İlk 100 Yılında Çeviriye “Resmî” Bakış: Yayın Kongreleri

**The “Official” View on Translation in Türkiye: The Case of National
Publishing Congresses**

Şehnaz TAHİR GÜRÇAĞLAR

Prof. Dr.

Boğaziçi Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi

sehnaz.tahir@gmail.com

 ORCID 0000-0003-0332-2323

Derleme

Geliş Tarihi/Received: 07.12.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 07.12.2023

Atıf/Citation

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2023), “Cumhuriyetin İlk 100 Yılında Çeviriye ‘Resmî’ Bakış: Yayın Kongreleri”, *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (6), 136-151.

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2023), “The ‘Official’ View on Translation in Türkiye: The Case of National Publishing Congresses”, *bitig Journal of Faculty of Letters*, 3 (6), 136-151.

Bu makale iThenticate, turnitin, intihal.net programlarından biriyle taranmıştır.

This article was checked by iThenticate, turnitin or intihal.net.

Öz Bu çalışmada Türkiye’de 1939-2018 yılları arasında devlet tarafından düzenlenen altı yayın kongresinde oluşan çeviri konulu söylemler ele alınacaktır. Amaç bu söylemler üzerinden devletin çeviriye dair “resmî” bakış açısında gerçekleşen değişimi ortaya koymaktır. 1939 yılında Birinci Türk Neşriyat Kongresi ile başlayan ve devletin kamu sektöründe ve özel yayıncılar arasında süreli yayınlar ve kitap yayıncılığıyla ilgili çeviri de dahil olmak üzere bir dizi konuyu derinlemesine inceleme ve düzenleme amacıyla hareket ettiği ulusal yayın kongreleri, ülkenin siyaset hayatı ve kültür politikalarına koşturulan raporların mercek altına alınmasıyla yaklaşık 80 yıllık bir dönemde Türkiye’nin değişen yayıncılık ve çeviri manzarasına, bu alanlardaki sorunların nasıl irdelendiği ve çözümlenmeye çalışıldığına ve bu süreçte devletin nasıl girişimlerle ne tür sonuçlar elde ettiğine dair önemli bulgular elde edilebilir. Çalışmada kongrelerde özellikle çeviri üzerine yapılan değerlendirmeler temel alınmış ve tek partili dönemde yoğun devlet desteği ile bir Batılaştırma aracı olarak yapılandırılmaya çalışılan çeviri alanının ilerleyen yıllarda yaşanan siyasi ve kültürel değişimlerle birlikte Türk kültürünün dünyada tanıtımına yönelik bir araç olarak konumlandırılmaya başlandığı sonucuna varılmıştır. 21. yüzyılda çeviri farklı bir amaca yönelik de olsa hâlâ devletin aktif müdahalesiyle şekillendirilmeye çalışılan bir alan olmayı sürdürmektedir, ancak cumhuriyetin ilk yüzyılıının son çeyreğinde çeviri artık bir meslek olarak görülmeye başlanmıştır. Çevirmenler ise bazı ideallerle çalışan kültür gönüllüleri değil, yapılandırılmış bir mesleğin profesyonel mensupları olarak eğitim ve uygulama alanında yaşadıkları sorunları açıkça dile getiren ve bu konuda doğrudan hak arayışına giren bir meslek grubu olarak görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Türkiye Cumhuriyeti, Yayın Kongreleri, kültür planlaması, Tercüme Bürosu, TEDA, çeviri ve siyaset.

Abstract This study focuses on the discourses on translation in six publishing congresses organized by the government in Türkiye between 1939 and 2018. The aim is to reveal the changes in the state’s “official” perspective on translation through these discourses. Starting in 1939 with the First Turkish Publishing Congress, the national publishing congresses reflected the political life and cultural policies of the country. The government stepped in to examine and regulate a range of issues related to periodicals and book publishing in the public sector and among private publishers, which also included translation. A study of the discussions and reports presented at the six congresses may provide important findings regarding the changing landscape of publishing and translation in Türkiye over a period of nearly 80 years allowing an insight into the problems raised, solutions proposed and the results achieved through state initiative. This study is based on the comments made at the congresses particularly on translation and concludes that the field of translation, which was structured as a tool of Westernization with intensive state support during the single-party era, started to be positioned as a tool for the promotion of Turkish culture in the world with the political and cultural changes experienced in later periods. In the 21st century, translation is a field that is still being shaped by the active intervention of the state, albeit for a different purpose. In the last quarter of the first century of the Republic, translation started to be seen as a profession. Translators are no longer seen as cultural volunteers devoted to certain ideals, but as members of a structured profession, openly voicing the problems they face in the field of education, professional practice and legal rights.

Keywords: Republic of Türkiye, Publishing Congresses, culture planning, Translation Bureau, TEDA, translation and politics.

Giriş*

Bu makale, Cumhuriyetin ilk 100 yılında Türkiye’de devletin çeviriye bakışını ele almaktadır. Altı ulusal yayın kongresi ve bu kongrelerin yayımlanmış raporları ve tutanakları bu çalışmada kullanılan temel malzemeyi oluşturmaktadır. Makale, kongrelerin işleyişinde önemli bir yer tutan komisyonların çalışmalarında ve kongre katılımcılarının müzakerelerinde çeviriye ayrılan yere ve uygun görülen konuma odaklanmaktadır. Yayın kongreleri üzerinde durulmasının nedeni, bu kongreler sırasında ve kongrelerle ilgili olarak basında karşımıza çıkan söylemlerin, iktidardaki hükümetin, kültür ve edebiyat kurumlarının ve ilgili uzman ve yetkililerin çeviri konusunda benimsediği tutumun bir göstergesi olduğu fikridir. Ancak bu kongre katılımcılarının aynı zamanda özgür birer eyleyici oldukları ve kongreler sırasında ortaya atılan tüm fikirlerin devlet tarafından desteklenmemiş, hatta onaylanmamış olabileceği de unutulmamalıdır.

Bu çalışmada ele alınacak kongreler neredeyse 80 yıllık bir süreye yayılmıştır. Birinci Türk Neşriyat Kongresi adıyla düzenlenen ilk kongre 1939’da ve şimdilik sonuncu olan altıncı kongre 2018’de gerçekleştirilmiştir. İlk üç kongre için farklı başlıklar seçilmiş, dördüncü kongreden itibaren başlık konusunda bir devamlılık oluşturulmuştur; bu hem iktidardaki kurumların dil ve sözcük tercihlerinde bir değişim yaşandığını hem de kongrelerin kullandıkları başlıklar yoluyla farklı konuları vurguladıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, her kongrede önceki kongrelere atıf yapılmaktadır ve birinci kongreden başlayarak tüm kongreler birbirini izleyecek şekilde numaralandırılmıştır. Yani devlet ilk kongrenin gerçekleştirildiği 1939’dan başlayarak yayın kongrelerini düzenlemeye devam etme niyeti taşıdığını göstermiştir. Bu makalede kongrelerin tümünden genel olarak bahsederken “yayın kongresi” terimi kullanılacak, her bir kongreden ayrı ayrı bahsedilirken özgül başlıklarına yer verilecektir.

Hepimizin bildiği gibi Türkiye’de toplum ve siyaset son 100 yılda önemli bir dönüşüm yaşadı. Türkiye Cumhuriyeti, kültür ve edebiyata büyük önem veren ve özellikle 1930’ların sonlarında ve 1940’ların başlarında çeviriye ulus inşası için bir araç olarak konumlandırılan tek partili bir yönetim sistemi olarak kuruldu. 1946’da çok partili sisteme geçişle çevirinin ulusal kültür oluşumundaki rolü büyük ölçüde ikinci plana atıldı. İki askerî darbe (1960, 1980) ve 1971 askerî muhtırası döneminde yayıncılık ve çeviri çeşitli kısıtlamalar ve sansür uygulamalarına hedef oldu, ülkemizdeki kültür ve yayın hayatı kaçınılmaz olarak sınırlandı. Geçmişte olduğu gibi bugün de yayıncılık ve çeviri alanında yargı yoluyla işletilen farklı sansür mekanizmaları olduğunu biliyoruz (Aktener 2019, Arslan 2020, Konca 2022, Mortenson 2016, Sarız 2018).

Geçtiğimiz 80 yıl boyunca Türkiye uluslararası alanda farklı siyasi ve askerî ittifaklara katıldı. 1945’te Birleşmiş Milletler’in, 1961’de OECD’nin kurucu üyesi oldu, Avrupa Konseyi (1949) ve NATO (1952)’ya da üye oldu. Ayrıca Avrupa Birliği’yle 60 yıldır devam eden uzun ve sancılı ilişkisi Türkiye’nin siyasi ve kültürel yaşamını farklı yönlerden etkiledi. Türkiye Avrupa Birliği’ne 1987’de, adı Avrupa Ekonomik Topluluğu iken üyelik başvurusunda bulundu, ancak ondan çok daha önce, 1963’te kuruluşla ortaklık anlaşması imzalamıştı. AB ile tam üyelik müzakereleri ancak 2005 yılında başlayacaktı. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Türkiye’nin NATO’daki stratejik konumunda bir dönüşüm yaşandı, bu arada eskiden Sovyetler Birliği’ne bağlı olan Türki cumhuriyetlerle daha yakın temaslar kurulması için bazı adımlar atıldı. Bu çalışmada bu siyasi gelişmelerin ve 21. yüzyılda Türkiye’nin küreselleşen dünyada kendine yeni bir yer arayışının çeviri ve kitap

* Bu makale aşağıda belirtilen kitap bölümünün gözden geçirilmiş ve güncellenmiş çevirisidir: “The “Official View on Translation”: The Case of National Publishing Congresses” *Tradition, Tension and Translation in Turkey*. Şehnaz Tahir Gürçağlar, Saliha Paker ve John Milton (der.), John Benjamins, 2015, 124-144.

Makalenin çevrilip burada yayımlanmasına izin veren John Benjamins yayınevine teşekkür ederim.

yayıncılığı alanındaki dışavurumları incelenmektedir. Bu dışavurumlar yayın kongrelerinde ve bu kongrelerin etrafında oluşan söylemler aracılığıyla mercek altına alınacaktır.

Klasik Eserleri Merkeze Alan Birinci Türk Neşriyat Kongresi (1939)

Birinci Türk Neşriyat Kongresi, devlet adamları, yazarlar, akademisyenler ve dönemin kültür dünyasından birçok ismin katılımıyla 1-5 Mayıs 1939’da gerçekleştirildi. Kongrenin zamanlaması tesadüfi değildi. Ülkenin yayıncılık ve kültür yaşamında Atatürk ve iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi tarafından 1920’lerin sonları ve 1930’lar boyunca yapılan siyasi, kültürel ve sosyal devrimler kalıcı bir iz bırakmıştı. Devletin yayıncılık ve çeviri alanına ilgisi yeni değildi. Mustafa Kemal’in bundan yıllar önce, daha 1923’te TBMM’de yaptığı bir konuşmada “Telif ve Tercüme işleri hakimiyet-i milliyenin ve millî harsın en mühim vasıtaları intişarındır.” dediği bilinmektedir¹ (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri* 1952: 289). Net bir şekilde dile getirilen bu düşüncenin bir yansıması olarak devlet yayın ve çeviri işlerine çok erken bir aşamada katılmış ve 1920’lerde iki farklı diziyi batı klasiklerinin çevirisi ve yayımında aktif rol almıştı. Bunlardan birincisi, henüz cumhuriyetin ilanından önce, 1921’in başlarında Maarif Vekâletine bağlı olarak kurulan Telif ve Tercüme Heyeti’ydi. Bu kurumun temel amacı batı kültürünün başyapıtlarını ve ders kitaplarını çevirtmek ve yayımlamaktı, oysa asıl faaliyet alanı edebî başyapıtlardan ziyade eğitim konulu kitaplar oldu. Heyet 1926’da kapatılana kadar 30’u çeviri olmak üzere 68 eser yayınladı (Kayaoğlu 1998: 227).

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet tarafından düzenlenen ve yürütülen ikinci çeviri faaliyeti, Maarif Vekaleti tarafından 1927’de başlatılan “Dünya Edebiyatından Numuneler” serisiydi. 1928 Harf Devrimi sonrasında noktalanmış seride, Pierre Corneille, Charles Dickens ve William Shakespeare’in eserlerinin kısaltılmış çevirilerinden oluşan 10 kitap yer aldı (Tuncor 1989). Bu kitapların başlıca hedef okur kitlesi lise öğrencileriydi (Sevük 1940: 530; Ülken 1997: 342). 1928 yılıyla Tercüme Bürosu’nun faaliyete geçtiği 1940 arasında Maarif Vekâleti herhangi bir çeviri dizisi yayımlamadı ama arada sırada çocuk edebiyatı örnekleri ve klasiklerden oluşan kitaplar yayımlayarak çeviri faaliyetine küçük bir ölçekte de olsa devam etti. Ancak devletin bu kısıtlı çeviri faaliyetleri ve sayıca artıyor olsa da özel yayınevlerinin bastığı çeviriler ne devlet yetkilileri ne de batılılaşma düşüncesini destekleyen aydınlar tarafından yeterli bulunmaktaydı. 1930’larda çeviriye ilişkin söylemler çeviriye kültürel modernleşme için gerekli düşünsel ve edebî arka planı oluşturma misyonu yüklüyor, bu bakımdan çeviriyi merkeze alan siyasi ve ideolojik bir bağlamı yansıtıyordu. Bununla birlikte, çevirilerin az sayıda olması ve mevcut çevirilerin niteliği konusundaki iddialar kültür alanında çeviriye dair bir hoşnutsuzluk olduğunun göstergesiydi. 1930’lu yıllar boyunca gazetelerde, kitaplarda ve dergilerde yayımlanan birçok yazıda çevirilerin kalitesinden şikâyet edilmekte ve açıkça devletin çeviriye el atması çağrısında bulunulmaktaydı (Tahir Gürçağlar 2018).

Sistematik bir çeviri hareketine duyulan ihtiyaç üzerine oluşturulan bu söylemin devletin kültür alanındaki önceliklerine çeviriyi de dahil etmesi yolunda bir baskı oluşturduğu söylenebilir. Yayın dünyasıyla yakın temasta olan ve eğitimciliğinin yanı sıra yazar ve çevirmen de olan Hasan-Âli Yücel’in 1938’de bakanlığa getirilmesi bu sürecin önünü açmış ve Maarif Vekâleti tercüme konusuna doğrudan müdahil olma kararı almıştır. Bu nedenle Mayıs 1939’da gerçekleştirilen Birinci Türk Neşriyat Kongresi’nin arka planında çeviriye duyulan ihtiyaç konusunda aydınlarla devletin büyük ölçüde hemfikir olduğu bir ortam vardı. Kongrenin açılış konuşmasını yapan Başvekil Refik Saydam’a göre Kongre, ülkedeki yayıncılık faaliyetlerine bir “program” getirecekti (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi* 1939: 9). Kongre, yalnızca çeviri alanında değil, yayıncılığın çeşitli yönleriyle ilgili olarak da bir program oluşturmayı amaçlamaktaydı. Kongre başlamadan önce devlet bazı sorunları daha yapılandırılmış bir yaklaşımla ele almak üzere yedi encümen kurmuştur. Bu encümenler, basım, yayın ve satış konularını, telif haklarını, gençlik ve çocuk edebiyatını, yerli edebiyat ve çeviriye ödül ve yardımları, özel yayıncılara devlet yardımlarını, halk arasında okumayı teşvik etmeyi, çeviriye ek olarak Türkçe ansiklopedi ve referans materyallerinin hazırlanmasını ele

¹ Sabri Gürses, bu ifadenin Türkiye’nin Batı’daki telif hakkı uygulamalarından hariç tutulmasını sağladığı Lozan Antlaşması öncesinde yaklaşmakta olan müzakerelere atıfta bulunduğunu savunuyor (Gürses 2010).

alacaktı (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 3*). Kongre çeviri özelinde Türkçeye çevrilmesi gereken eserlerin belirlenmesi ve bu eserlerin çevirisi için ilgili kişi ve kurumlar arasında iş birliğinin başlatılmasını amaçlıyordu (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 3*).

Tercüme Encümeni hazırladığı raporda “Tercüme, hem memlekete medeniyet aleminin fikirlerini ve hassasiyetini getirmek, hem de dilimizi zenginleştirmek hususunda hizmet edecektir.” demiş, böylelikle çeviriye kültürel ve dilsel bir rol biçmiştir (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 125*). Raporda ayrıca çeviri işinin “perişan bir hâlde” olduğu ve bu nedenle bir “usul ve nizam altına alınması” gerektiği de belirtilir (a.g.y). Encümenin getirdiği tavsiyeler arasında bakanlık nezdinde bir tercüme bürosunun kurulması, özel yayıncılara çeviri faaliyetleri için devlet yardımının arttırılması ve bir “tercüme mecmuasının” yayımlanması yer alıyordu. Ayrıca, eski Yunanca ve Latince klasikler de dahil olmak üzere tümü klasik eserlerden oluşan bir çeviri eser listesi de oluşturulmuştu (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 125-127*).

Diğer encümenlerin raporları önemli tartışmalara yol açar ve zaman zaman karşıt görüşler duyulurken, tercüme encümeninin raporu bütün katılımcıların onayını almış görünmekteydi. Raporda belirtilen tavsiyelerin hemen hepsi kabul edildi ve kongrenin hemen ardından Tercüme Bürosu ve onun faaliyetlerine eşlik edecek ve onları tamamlayacak bir yayın organı olarak tasarlanan *Tercüme* dergisi kuruldu. Tercüme Bürosu 1966 yılına kadar faaliyetlerine devam etti, ancak zaman içinde yayın kurulunda, politikalarında ve çalışma hızında önemli değişiklikler gözlemlendi. Büronun en aktif dönemi, repertuarının çoğunlukla klasik eserleri içerdiği dönem olan ilk altı yılıydı.² Devletin bir tercüme bürosu kurması ve çevrilecek eserlerin seçimine katılması, çeviri alanına etkin bir şekilde adım attığı ve çeviri eserleri ve çeviri faaliyetlerini “planlama” niyetini taşıdığı anlamına geliyordu.³ Bu adım, gazete ve dergilerde Neşriyat Kongresiyle ilgili görüşlerini bildiren yazarlar ve gazeteciler tarafından olumlu karşılandı ve kongre bir “Türk Rönesansı” ile ilişkilendirildi (Fıratlı ve Aka Gündüz, *Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 131, 241*). Devletin klasik eserlerin çevirisini üstlenmesi “hayırlı” bir iş olarak değerlendirildi (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 171*). Avrupa klasiklerinin yanı sıra eski Yunanca ve Latince eserlerin öne çıkarılması özellikle takdir görmekteydi, zira bunların Türk kültürünü güçlendireceği bekleniyordu (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 171*). Tercüme Encümeni’nin Kongreye sunduğu raporda, hümanizmle ilişkili eserlerin çevirisine öncelik verilmişti (*Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 126*). Bu öncelik Tercüme Bürosu tarafından da benimsendi ve Büro ilk birkaç yılında Türkiye’de hümanizm ruhunu yaratmayı kendine görev edindi. Bu görev Hasan-Âli Yücel tarafından kaleme alınan ve 1941-1946 yıllarında Tercüme Bürosu ürünü olan her kitaba basılan önsözde şöyle dile getiriliyordu:

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş aşaması, insan varlığının en somut şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat dalları içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama gücünü o eserler nispetinde arttırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte, çeviri etkinliğini biz bu bakımdan önemli ve uygarlık davamız için etkili bellemekteyiz (Yücel 1961: 12).

Yücel’in sözleri, kültürel modernleşmede çeviriye (ve daha sonra Tercüme Bürosuna) yüklenen misyonu açıkça göstermektedir. Çevirinin bir kültür planlaması aracı olarak konumlandırıldığı süreç 1946 yılına kadar devam etti, ardından siyasette bir rejim değişikliği yaşandı ve çok partili demokrasiye geçiş başladı. Bu süreçte çeviriye atfedilen ideolojik görev ortadan kalktı ve çevirinin kültür alanındaki kurucu rolüne ilişkin ifadeler duyulmaz oldu. Bu

² Birinci Neşriyat Kongresi ve Tercüme Bürosu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Berk 2004 ve Tahir Gürçağlar 2002, 2018.

³ Kültür planlaması kavramıyla ilgili bkz. Even-Zohar 2017.

elbette çok partili sisteme geçiş sonrasında iktidara gelen hükümetlerin kültür politikalarındaki değişimin bir sonucuydu (Tahir Gürçağlar 2018).

Geçmişe Dönüş: İkinci Türk Yayın Kongresi (1975)

Birinci Türk Neşriyat Kongresi sırasında yayın kongrelerinin her yıl düzenlenmesine karar verilmişti. Ne var ki ikinci yayın kongresi bundan ancak 36 yıl sonra (ikinci Türk Yayın Kongresi, 24-27 Ocak 1975) düzenlenebildi. Bunun birçok nedeni olabilir, ancak aradaki dönemde iktidara gelen hükümetler için yayıncılık ve çeviri konularının öncelikli olmaması muhtemelen en önemli nedendi. Birinci ve ikinci kongre arasında geçen 36 yıl, Türkiye'nin sosyo-kültürel ortamında köklü değişiklikleri de beraberinde getirdi. Dönemin Kültür Bakanı Nermin Neftçi ikinci kongrede yaptığı açılış konuşmasında bunu şöyle dile getiriyordu:

Birinci Kongre yirminci yüzyılın ilk yarısındadır, ikinci kongre son yarısında. Yirminci yüzyılın ilk yarısı ile son yarısı arasında bir çağ farkı vardır. (...) Rejimler çeşitli, ideolojiler çeşit çeşit, toplumsal hayat görüşleri ve yaşama sistemleri ayrı ayrı olabilir bu dünyada. Ama hepsinin kendi kalıplarını aşarak etkilendiği bir hızlı değişme sürecinin içindedir çağımız. Toplumsal değişmeleri bu açıdan değerlendirmeye alışacağız (*İkinci Türk Yayın Kongresi* 1987: 8).

Bakan, değişimi kabullenmenin önemini vurgulasa da, kongreye katılanların çeviriye ilişkin görüşleri büyük ölçüde 36 yıl önce ifade edilen görüşü yansıtıyordu. Katılımcıların söylemlerinde Tercüme Bürosu'nun gerçekleştirdiği çeviri faaliyetlerinden takdirle söz ediliyor ve bu çabanın devam etmesi gerektiği görüşü dile getiriliyordu. Büronun eski başkanı Suut Kemal Yetkin, 1940'larda yürütülen çeviri faaliyetinin niteliğini ve yoğunluğunu hatırlattığı uzun bir konuşma yapmış ve devlete o dönemde basılan klasiklerin çevirilerinin yeniden basılması çağrısında bulunmuş, Tercüme Bürosu'nun ardında, özel yayıncıların ancak sınırlı bir şekilde doldurabilecekleri bir “kültür boşluğu” bıraktığını savunmuştur (*İkinci Türk Yayın Kongresi* 1987: 19-20).

Dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesinin bir ihtiyaç olduğunu vurgulayan söylem ikinci kongrede de çeviri tartışmalarına hâkim olmaya devam etmiştir. Çeviri çocuklar ve gençler için yayımlanacak kitapların üretiminde önemli bir araç olarak görülmüş, bu konu özellikle ansiklopedi ve başvuru kitapları ile ilgili önerilerde gündeme gelmiştir. Ayrıca dünya edebiyatının başlıca eserlerinin çocuk kitabı olarak uyarlanması önerisinde de bulunulmuştur (*İkinci Türk Yayın Kongresi* 1987: 100-102). Çeviri ile ilgili tartışmaların büyük kısmı, Çeviri ve Teknik Yayınları ele alan Yedinci Komisyon tarafından hazırlanan raporun sunumu sırasında gerçekleşmiştir. Çeviri ve teknik yayınlar konusunun neden aynı komisyon tarafından ele alındığı belli değildir, ancak komisyon bu iki alanda iki farklı rapor hazırlamıştır ve raporları hazırlayan katılımcılar da ayrı ayrı çalışmış olabilir. İkinci Türk Yayın Kongresi, komisyonu oluşturan üyeler açısından Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nden farklıydı. Birinci kongredeki tercüme encümeninde çok az sayıda profesyonel çevirmen vardı; ikinci kongredeki komisyonda ise neredeyse tüm üyeler çevirmendi, bu da bir meslek grubu olarak çevirmenlerin daha görünür hâle gelmeye başladığını ve söz sahibi birer uzman konumuna getirildiğini ortaya koyan bir gerçektir.

Yedinci Komisyonun Çeviri İşleri başlığıyla hazırladığı raporda her biri çevirinin farklı bir yönünü ele almakta olan on iki kısa paragraf yer alıyordu. Bu rapor, ikinci kongrenin Türkiye'de geçmişte gerçekleştirilen çeviri faaliyetlerini yeniden canlandırmayı hedeflediğini göstermektedir. Özetle Çeviri İşleri başlıklı raporda şunlara dikkat çekilmektedir:

- Çeviriyi bir yenilenme, gelişme ve kültürel oluşum aracı olarak görmenin önemi,
- Arzu edilen çeviri faaliyetlerinin devlet eliyle yürütülmesine duyulan ihtiyaç,
- Daha önce Tercüme Bürosu tarafından çevrilmiş ve yayımlanmış klasiklerin yeniden basılması,

- Daha önce Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Tercüme Bürosu'nun bıraktığı boşluğu doldurmak üzere Kültür Bakanlığı'na bağlı sürekli bir çeviri kurulu kurulması,
- Dünya klasiklerinin çevirilerini yapmak ve büyük yazarların tüm eserlerini yayımlamak için bir seri başlatmak,
- Dünya klasiklerinin tercümesinde özel yayıncılarla iş birliği yapmak,
- Tercüme Bürosu tarafından yayımlanan *Tercüme*'ye benzer bir süreli yayın başlatmak, Türk yazarların eserlerinin yabancı okurlara tanıtılması için yabancı dilde bir dergi çıkarmak,
- "Evrensel nitelik taşıyan" Türkçe eserlerin yabancı dillere çevirilerini yapmak,
- Çeviri ödülleri vermek,
- Daha önce devlet tarafından yayımlanan bilimsel ve akademik çeviri serilerinin benzerlerini yeniden başlatmak,
- Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanacak çevirilerin uygun fiyatlarla satılması,
- Çevirilerin eğitici ve tanıtıcı değerini tamamlayacak teknolojik araçları kullanmak (*İkinci Türk Yayın Kongresi* 1987: 125-127).

Yukarıda da belirtildiği gibi, ikinci kongrenin çeviriyle ilgili vizyonu, 36 yıl önce ifade edilen vizyondan pek farklı değildi. Çeviri hâlâ bir kültürel gelişim aracı ve düşünsel bir zeminin ülkeye aktarılabilceği bir kanal olarak görülüyordu. Dolayısıyla "çağ farkı" söylemine rağmen Türkiye'nin kendisini dünyada yerleştirdiği konum pek değişmiş görünmüyor. Bu, katılımcıların herhangi bir itiraz veya ekleme yapmadan raporu kabul etmeye hazır olmalarından da anlaşılmalıdır. İkinci Yayın Kongresi'nde ortaya konulan önemli bir fikir, Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilmesiydi. Aslında bu fikir yeni sayılmazdı. Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilmesi, *Tercüme* dergisinin üstlendiği bir çabaydı ve derginin yazı kurulu kaleme aldığı bir önsözde Türklerin diğer ulusları düşünceleriyle tanıştırmaya çalışmaları gerektiğini savunmuştu ("Önsöz" 1951). Ancak bu fikir İkinci Yayın Kongresi sonrasında bile gündemde fazla yer tutmamış ve tutarlı bir kamu politikası olarak benimsenmemiştir. Türkçe eserlerin kapsamlı olarak yabancı dillerde yayımlanması ancak 21. yüzyılda öncelikli bir konu hâline geldi.

Türkiye'de 1970'lerin siyasi ortamına damgasını vuran çok başka tartışmalar vardı; koalisyon hükümetleri, şiddet olaylarındaki ciddi yükseliş, yaşanan ekonomik zorluklar gündemi işgal ediyordu. Birincil hedef ülkede istikrarlı bir hükümetin kurulması ve karşıt siyasi gruplar arasındaki çatışma ve şiddeti sona erdirmektir. Bu aynı zamanda ülkenin büyük ekonomik zorluklar yaşadığı, 1974-1975'teki petrol krizinden ciddi ölçüde etkilendiği, ithalatta kısıtlamalar olduğu ve pazarda temel malların kıtlığının yaşandığı bir dönemdi. Kısacası, ülkenin vizyonu oldukça içe dönüktü, o nedenle bir bakıma Türkiye'nin dünyayı kasıp kavuran İkinci Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği pek çok sorunla mücadele etmek zorunda olduğu bir dönem olan 1939'daki ortamdan çok da farklı değildi. Belki de üçüncü kongrenin ikincisinden ancak 16 yıl sonra düzenlenebilmesinin nedeni de bu oldu. Bu uzun aranın başlıca nedeni muhtemelen ülkedeki siyasi iklimi büyük ölçüde değiştiren 1980 askerî darbesiydi. Darbenin ardından insan hakları ihlalleri ve sansür yaygınlaştı ve siyasi atmosferin nispeten normalleşmesi birkaç yıl sürdü. Darbe sonrası Türkiye'de kültürel açıdan muhafazakâr, ancak ekonomik olarak liberal bir iktidar yönetime geldi. Artık içe dönük politikalara yer yoktu, Türkiye'nin dünyayla daha fazla teması olacaktı (Zürcher 2004). Ekonominin serbestleşmesi, Türkiye'nin uluslararası ticarete girmesini beraberinde getirdi ve bu da şüphesiz yayıncılık dünyasını etkiledi.

Milliyetçi Bir Odak: Üçüncü Yayın Kongresi (1991)

Üçüncü Yayın Kongresi, “Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı” başlığı altında gerçekleştirildi (12 Haziran 1991). Telif hakları konusunun kongre başlığına dahil edilmesi, özellikle 1995 yılına kadar yürürlükte kalan eski telif hakları düzenlemesi düşünüldüğünde oldukça ilginçtir. Kongre, Türkiye’yi telif hakları uygulamaları açısından diğer Batılı ülkelerle eşit hâle getiren yasal düzenlemenin zeminini hazırlamayı amaçlamış olabilir. Bununla birlikte, çevirinin bu çerçevede fazla yeri olmamıştır. Telif Hakları Komisyonu, yeni bir telif hakları yasasının hazırlanması çağrısını yaparken çeviriye yalnızca kısa bir atıfta bulunmuş ve o sırada çeviriler için yalnızca 10 yıl olan koruma süresinin nasıl iyileştirilebileceği konusunda somut öneri getirmemiştir (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 164).

Telif haklarının yanı sıra kongrenin üzerinde durduğu bir diğer konu, Türkiye’de bütüncül bir millî kültür yaratma fikriydi. Türkiye ile diğer Türki dilleri konuşan ülkeler arasında kültürel ilişkilerin kurulması da bu millî kültüre dâhil görülüyordu. Bakan Namık Kemal Zeybek’i temsilen orada bulunan Kültür Bakanlığı Müsteşarı Acar Okan, açılış konuşmasında kongrenin önemli bir görevinin “Türkiye dışındaki Türk topluluklarının” ihtiyaçlarının belirlenmesi olacağını savundu (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 16). Okan’ın kastettiği topluluklar Avrupa ve diğer bölgelerde yaşayan Türkiye diasporası değil, yazarlarını ve yayıncılarını kongreye temsilci olarak gönderen Azerbaycan, Nahçıvan, Tataristan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Karaçay, Balkarya, Başkurdistan ve Kazakistan halklarıydı. Okan şunları söyledi: “Biliyorsunuz, pek çoğu aşağı yukarı karar aldı, yakın bir zamanda Latin alfabesine geçecekler. Yazılı dillerini Türkiye Türkçesine yaklaştırmaya çalışıyorlar. İşte yayıncılarımız için yeni bir ufuk ve şüphesiz yeni bir Pazar.” (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 16). Okan ayrıca, Türkiye’nin kültürel yatırımları ve eserlerinin kalitesi açısından Türkiye’den oldukça gelişmiş olan bu toplulukların sanatsal ve edebî ürünlerini de ithal etmesi gerektiğini sözlerine ekliyordu.

Kongre sırasında çeviri konusunda dile getirilen görüşler, Türkiye’yi “kardeş” denen bu eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleriyle yakınlaştırma isteğiyle de ilişkilendirilebilir. Çeviri konusunda ayrı bir komisyon oluşturulmamasına rağmen, üç komisyonun raporlarında çeviri ele alınmıştır. Bunlardan biri Millî Kültür ve Yayıncılık Sorunları Komisyonuydu. Bu komisyon raporunda “Türk kültür eserlerinin yabancı dillere çevrilmesi gerektiğini” vurgulamış ve ayrıca “Türk kültür ve tarihi ile ilgili yabancı dille yazılmış” eserlerin Türkçeye çevrilmesini önermiştir (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 102). Görüldüğü üzere komisyonun vurgu yaptığı konu Türk kültürünün tanıtılması ve güçlendirilmesiydi. Ancak Kitap Yayıncılığı ve Okurların Sorunları Komisyonu, Türkçeye çeviriler üzerinde daha fazla durarak, “çeviri yayın alanının genişletilmesi” gerektiğini belirtti. Komisyon raporuna göre dünya kültürünü en iyi temsil eden edebî, bilimsel ve teknik eserler hızlı bir şekilde Türkçeye çevrilerek bir an önce yayımlanmalı ve bu yönde kurumlaşmaya “ön ayak olunmalıydı”. Bunun yanı sıra komisyon, Türk kültürünün “üstün” örneklerinin yabancı dillere çevrilmesi gerektiğini vurgulayarak Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilmesine verilen önemi muhafaza etmiştir (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 176). Bununla birlikte, ilginçtir ki, bu kez devletin çeviri ve yayıncılık faaliyetlerinin büyük bölümünü üstlenmesi gerektiği fikri genel kabul görmemiştir. Millî Kültür ve Yayıncılık Sorunları Komisyonu büyük ölçüde devletin klasiklerin çevirisi ve kültürel yayınları üstlenmesi gerektiğini öne sürse de, Erol Erduran adlı bir katılımcı bu fikre karşı çıkmıştır. Erduran, Hasan-Âli Yücel yönetiminde kurulan Tercüme Bürosu’nun, batının temel eserlerini Türkçeye çevirerek zamanında çok iyi bir iş yapmış olduğunu, ancak ülkenin seçtiği “liberal sistem” içerisinde devletin 1990’larda aynı işlevi yerine getirmesinin beklenemeyeceğini savunmuştur (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 108). Bu görüş o dönemde dahi ekonomik liberalizmin kültür alanında da hâkim olmaya başladığı gerçeğini yansıtmaktadır.

1991 yılında yapılan kongrenin “millî” bir Türk kültürünün geliştirilmesi ve tanıtımına odaklanması dönemin ruhunu yansıtmaktaydı. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından Türkiye, Türki Cumhuriyetlerle daha yakın ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Türkiye’nin Sovyetler

Birliği'nin bölgesel bir güç olarak bu cumhuriyetler gözünde bıraktığı boşluğu doldurabileceği yolunda fikirler vardı ve 1991'de Türkiye bu devletlerle arasındaki bağları güçlendirme yolunda adımlar atmaktaydı (Zürcher 2004: 328). Türkiye'nin bu konuyla ilgili iddiası zamanla azaldı ve Orta Asya'da ulaşılabilecek ekonomik başarının sınırlı olduğu anlaşıldı.

Telif haklarına verilen önemin ve o dönemde telif hakları yasalarının güncellenmesi ihtiyacının Türkiye'nin ekonomik sisteminin daha uluslararası hâle gelmesiyle ilgili olduğuna şüphe yok. Telif Hakları Komisyonu, 1952 yılında yürürlüğe giren Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun gözden geçirilmesi çağrısında bulunuyordu. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan beri çeviri yayınlarla ilgili genel uluslararası telif hakları düzenlemelerine uymamış, 1910 yılında çıkarılan Hakk-ı Telif Kanunu'nu uygulamaya devam etmişti. Türkiye 1923'te Lozan Antlaşması'ndaki ilgili maddeye çekince getirdi ve çevirilerin ülkenin kültürel gelişimi için önemli olduğunu savunarak uluslararası telif hakkı yasalarını uygulamama hakkını saklı tuttu (İskit 1939: 154). 1952'de yeni telif hakları yasası çıkarılırken, Bern Sözleşmesi'nin (1948'deki Brüksel revizyonu) gelişmekte olan ülkelere yönelik eski bir versiyonunun uygulanması tercih edildi. Bern Sözleşmesi ancak 1995 yılında tam olarak uygulamaya konuldu ve ancak o tarihte çevirilere orijinal eserlerle aynı telif hakkı koruması verildi, koruma süresi 70 yıla çıkarıldı. İlginçtir ki, 1991'de kongredeki Telif Hakları Komisyonu Türkiye'yi tüm uluslararası telif hakları sözleşmelerine uymaya davet ediyor, ancak Türkiye'ye önceden verilen hakların saklı tutulmasını öngörüyordu - bu da Türkiye'nin Bern Sözleşmesi'ne getirdiği istisnalardan yararlanmaya devam etmesi anlamına gelmekteydi (*Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı* 1992: 164).⁴ Bununla birlikte, çeviriler için koruma süresinin uzatılması konusunda tüm yayıncılar hemfikir değildi ve 4. Ulusal Yayın Kongresi sırasında sürenin kısaltılması talep edildi. Telif Hakları Sorunları (!) Komisyonu uzun koruma süresinin sorun yarattığını ve eserlerin Türkçeye çevrilebilmesi için sürenin yedi yıla indirilmesi gerektiğini öne sürmüştür (*IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları* 1998: 19) - bu talep hiçbir zaman yerine getirilmemiştir.

Değişim Rüzgarları: Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi (1998)

Dördüncü kongre "Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi" başlığı altında gerçekleştirilmiştir.⁵ Dönemin Kültür Bakanı İstemihan Talay'ın kongre raporlarını içeren kitaba yazdığı giriş, "bilgi güçtür" ifadesiyle başlıyordu (*IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları* 1998: V). Bu ifade Türkiye hükümeti için 20. yüzyılın eşliğinde bilgi ekonomisinin ne denli önemli olduğunu da göstermekteydi. Dördüncü kongrenin bir öncekinden sadece 7 yıl sonra yapılmış olması, Türkiye'de yayıncılığın 1990'lar boyunca yaşadığı değişimin hızını ve kapsamını da ortaya koymaktadır. Yabancı yayıncılarla artan uluslararası bağlar, gelişen bir kitap pazarı ve elektronik yayıncılığın ve internetin yükselişi yeni dönemin temel özellikleriydi. Bu gelişmelerin yansımaları "Yayıncılıkta Yeni Ufuklar: Elektronik Yayıncılık ve Yayıncılık Eğitimi" adıyla kurulan komisyonda da görülmekteydi. Kongrede, Düşünceyi İfade Özgürlüğü Açısından Yazar ve Yayıncı Sorunları da dahil olmak üzere Türkiye'nin güncel kaygılarını yansıtan başka önemli komisyonlar da vardı. Bu komisyonun varlığı ifade özgürlüğünün tartışılması açısından daha özgür bir ortamın oluştuğuna işaret ediyordu. Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi, Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilmesinin önemine

⁴ Türkiye Telif Hakları Yasasını 1995 yılında, bütün mevzuatının Avrupa müktesebatıyla uyumlaştırılması çerçevesinde değiştirmiştir. Yani ülkemizde 20. yüzyılın sonunda telif hakları açısından atılan adımlar Türkiye'nin AB üyesi olma arzusuyla doğrudan bağlantılıdır. Türkiye'de telif hakları ve çeviri konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gürses 2010 ve Üstünsöz 2011.

⁵ Kongrenin başlığında daha önceki kongreler gibi "Türk" değil, "ulusal" sözcüğünün tercih edilmesi bundan sonra gerçekleşen kongreler için de belirleyici olmuştur. Millî yerine ulusal sözcüğünün kullanılması 1998'deki koalisyon hükümetinde Kültür Bakanlığı'nın Demokratik Sol Parti'ye ait olmasına ve partinin lideri Bülent Ecevit'in Öztürkçeci dilsel seçimlerine bağlı olabilir. Bu sözcüğün muhafazakâr AKP döneminde gerçekleştirilen beşinci ve altıncı yayın kongrelerinde değiştirilmemesi de ayrı bir tartışma konusudur.

vurgu yapmaya devam etmekteydi ve aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi Türkiye'nin fikir ve edebiyat ürünlerinin yurtdışında tanıtımına ilişkin ayrı bir komisyona yer verdi.

Kongrenin ilginç bir yönü, devletin yayıncılık alanına katılımının önemine sürekli vurgu yapılmasıydı. Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Yayıncılık ve Sorunları Komisyonunun hazırladığı raporda devletin geçmişte çeviri ve yayın alanına yaptığı katkılardan söz edilmekteydi (IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları 1998: 123). Komisyon, raporunda Tercüme Bürosu ve yayın kongreleri de dahil olmak üzere hükümetin yayıncılık ve okumanın geliştirilmesi konusunda geçmişte yaptığı çalışmaları hatırlatıyor ve “Devletin özellikle basın ve yayın alanından elini çekmesi yararlı görülmemektedir.” diyordu (IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları 1998: 123). Devlete hâlâ yayıncılık sektörünün gelişimi ve hem Türk hem de yabancı eserlerin çevirisi konusunda sorumluluk yüklense de Dördüncü Ulusal Yayın Kongresinde özel yayıncılara daha fazla gönderme yapılıyor ve daha fazla katkıda bulunmaları bekleniyordu. Özellikle 2000 yılı öncesi yayıncılık faaliyetleriyle ilgili fazla istatistiksel veri bulunmasa da Türkiye’de yayıncılık sektörünün 1990’lar boyunca önemli ölçüde büyüdüğü yaygın olarak bilinen bir gerçektir. Büyük şirketler ve bankalar yayıncılık alanında faaliyetlerini arttırmış ve büyük kitapçılar açılmaya başlamış, yeni dağıtım ağları kurulmuş ve yayımlanan kitap sayısında önemli bir artış gerçekleşmiştir.

Dördüncü kongrede Türk Fikir ve Edebiyat Ürünlerinin Yurt Dışında Tanıtılması Komisyonu, Türk edebiyatının uluslararası alanda daha iyi tanıtılmasında özel yayıncılığın rolüne özellikle değinmekteydi. Komisyonun raporunda uluslararası fuarlara katılıma özel bir bölüm ayrılmış ve yayınevlerinin bu fuarlara katılmalarının önemine vurgu yapılmıştır. Komisyon, yayıncıların yabancı yayınevleriyle telif hakkı anlaşmaları yapabilmeleri ve temsil ettikleri Türk yazarları da bu anlaşmalara dahil edebilmeleri için fuarlara katılımın teşvik edilmesi gerektiğini savunuyordu. Bu kongrede ayrı bir çeviri komisyonu yoktu ama Türk Düşün ve Kültür Ürünlerinin Yurtdışında Tanıtımı başlıklı komisyon, çeviriye tanıtımın en önemli stratejilerinden biri olarak değerlendiriyordu. Bu komisyonun raporu, çeviri açısından önemli sonuçlar doğurabilecek bir dizi tavsiye içeriyordu. Bunlardan bazıları şunlardı:

- Yurt dışında Türkçe kitapların çevirisinin ve yayımlanmasının teşvik edilmesi,
- Doğru çevirilerin yayımlanması,
- Türkçe eserleri yabancı dile çevirecek çevirmenlerin ücretlerinin artırılması,
- Türkçe kitapların İngilizce, Fransızca ve Almancaya çevirilerini yayımlayacak yayınevlerine maddi destek ve kredi verilmesi,
- Yabancı dillere çevrilmiş eserlerin bibliyografyasının hazırlanması,
- Türk edebiyatı antolojilerinin yurt dışında yayımlanmasının teşvik edilmesi (IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları 1998:115-116).

Bu öneriler oldukça ayrıntılıydı ve çeviriye yeni bir bağlama taşıyordu. Türkiye giderek küreselleşen bir dünyada kendisine yeni bir konum ararken çeviriye bir araç olarak kullanabileceği fikri iyice belirginleşmekteydi. Getirilen öneriler de önceki iki kongrede sunulanlardan çok daha somuttu. Yabancı yayınevlerine devlet desteği ve çevirmenlerin ücretleri konusu uzun süredir ele alınmamıştı ve bu yeni yaklaşımda çeviri, kültürel bir çabanın yanı sıra mesleki ve ekonomik bir çaba olarak da görülüyordu. Birinci kongrede doğru ve birinci dilden yapılan çevirilerin önemi vurgulanmış ve yayıncılara devlet desteği konusuna değinilmişti (Birinci Türk Neşriyat Kongresi 1939: 125-126). Aradan geçen yarım yüzyılın sonrasında çeviri bir kez daha somut bir programa konu olarak devletin gündemine geri dönmüştü. Bunun, çeviriye farklı bir siyasi rol biçildiği bir dönemde gerçekleşmesi tesadüf değildir. Çeviriye addedilen yeni görev geçmişte olduğu gibi hümanizmi ve batı kültürünü Türkiye’ye aktarmak değil, Türk kültürünü tanıtmak ve Türkiye’nin uluslararası alanda görünürlüğünü arttırmaktı.

Komisyonun belki de en önemli tavsiyesi, Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı himayesinde yabancı dillere çevrilecek eserleri yıllık olarak seçecek ortak bir komisyonun

kurulmasıydı (*IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları* 1998: 115). Türkçe eserlerin yabancı dillere çevrilerek yurt dışında yayımlanması özel yayıncılar tarafından yürütülecek bir süreç olsa da devlet, kurulacak komisyon aracılığıyla yayımlanacak kitapların hangileri olacağına karar verecekti ve bu alanda belirli bir kontrol sahibi olacaktı. Önerilen bu adım, 1939'da Tercüme Bürosu'nun kurulmasına ilişkin alınan kararları hatırlatıyordu ve tıpkı Tercüme Bürosu gibi bu kurum da gerçekleşti. Ancak bu sefer bu biraz daha uzun zaman aldı ve Türk kültür, sanat ve edebiyat eserlerinin yabancı dilde yayımlanması projesi olan TEDA, bu kongreden 7 yıl sonra, 2005 yılında başlatıldı. TEDA projesi Tercüme Bürosu gibi bir devlet teşebbüsüydü; ondan farklı olarak bu kez Türkçe eserlerin yabancı dillere aktarılmasını sağlayan bir kurum olarak ortaya çıktı. TEDA, kültür dünyasında küresel bir gündem oluşturma çabası içinde çevirinin yeniden keşfedildiği, devletin bir kez daha siyasi ve kültürel anlamda çeviriyi merkeze yerleştirdiği bir atılım olarak düşünülebilir.

Bir Meslek Olarak Çeviri: Beşinci (2009) ve Altıncı (2018) Ulusal Yayın Kongreleri

21. yüzyılda gerçekleşen beşinci ve altıncı yayın kongreleri çeviriye bakışları ve çevirinin Türk kültürünün yurtdışında tanıtımı bağlamında başat bir konuma getirilmesi açısından birbirine çok benzer niteliktedir, o nedenle aynı başlık altında ele alınacaktır.

TEDA'nın kuruluşunun ardından, yabancı dillere çevrilen ve yayımlanan Türk edebiyat eserlerinin sayısında önemli bir artış kaydedildi. 2005 yılından önce dünyada Türk edebiyatından toplam 260 civarında çeviri yayımlanmıştı, TEDA projesi ise kuruluşundan 2021 yılına kadar geçen 16 yıl içinde toplam 3110 çevirinin yayımlanmasına destek vermiştir⁶ (URL-1). Orhan Pamuk'un 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alması ilk yıllarında TEDA projesine özel bir ivme kazandırmıştır. Bu nedenle, 4-5 Aralık 2009 tarihinde düzenlenen Beşinci Ulusal Yayın Kongresi TEDA'nın ve kısa bir sürede kaydettiği başarıların getirdiği ortamda gerçekleştirilmiştir. Kongrede, aralarında yurt dışında Türkçe eserlerin yayımlanması ve çevirisinin öne çıktığı bir dizi konu üzerinde durulmuştur. Kongrenin sonuç bildirisinde kongrenin ana temaları "Bu kongrenin ana temasını devletin yayıncılıktan çekilerek bu alanı gelişen özel sektöre bırakması, yayıncılığın hukuki alt yapısını sektörün bütün bileşenleriyle birlikte oluşturması, Türk edebiyat, kültür ve sanat eserlerinin ve Türk yayıncılığının dünyaya açılması, yeni toplumsal ve teknolojik ortama uyum sağlaması" olarak özetlenmiştir (*5. Ulusal Yayın Kongresi* 2011: 199). Çeviri bu bağlamda, özellikle Yayıncılığın Dünyaya Açılımı, AB ve Uyum Komisyonu'nun çalışmalarında öne çıkmıştır. Bu komisyon, Türkçeden yabancı dillere yapılacak çeviriler ve TEDA projesi kapsamında çeviriyle ilgili konuları ele almıştır. TEDA projesinin geliştirilmesi ve Türkçeden yapılan çevirilerin nitelik ve niceliğinin artırılması için çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler arasında, yabancı çevirmenleri Türkçe kitaplar üzerinde çalışmaya teşvik etmek için Çevirmen Merkezlerinin kurulması, TEDA projesine bir çeviri kontrol ve çeviri örneklerinin incelenmesi sürecinin dâhil edilmesi, Türkçeden çeviride karşılaşılan ortak zorlukları tartışmak için platformlar oluşturulması ve Türk edebiyatının çeşitli dillerdeki çevirmenlerine eğitim sunulması için çeviri atölyeleri başlatılması yer alıyordu⁷ (*5. Ulusal*

⁶ TEDA Projesi, yabancı dillere çevrilecek Türkçe eserlerin çevirmenlerine ve/veya yayıncılarına mali destek sağlamaktadır. Proje kapsamında yayın veya pazarlama faaliyetleri yoktur, çevrilecek eserlerin seçimi de proje tarafından gerçekleştirilmez. Proje yılda en az iki kez toplanarak yayıncılardan gelen başvuruları değerlendirir ve desteklenecek çalışmalara Danışma Kurulu tarafından karar verilir. Proje, yapısı ve usulleri bakımından Dördüncü Kongre'de önerilen komisyondan farklıdır. En büyük fark, çevrilecek eserlere yayıncıların karar vermesi, devletin seçim aşamasına müdahale etmemesidir. Bununla birlikte, TEDA projesi yayıncılardan aldığı başvuruları eleyerek yalnızca uygun gördüğü başvuruları desteklediğinden yayıncıların seçimlerinde tümüyle özgür olduğunu söylemek mümkün değildir.

⁷ Bu atölyeler Prof. Dr. Saliha Paker tarafından kurulan ve 2006-2015 yılları arasında her yıl düzenlenen Cunda Uluslararası Türk Edebiyatı Çevirmenleri Atölyesi örneğini temel alarak düzenlenmiştir. Bu atölye, Türk edebiyatını İngilizceye çeviren çevirmenlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Boğaziçi Üniversitesi tarafından düzenlenen atölyeye Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından finansman sağlanmıştır. Atölyelere 2011 yılından başlayarak kimileri düzenli olarak, kimileri de sınırlı sayıda

Yayın Kongresi 2011:180-183). Bu komisyon çeviriyi Türk edebiyatının yurtdışında tanıtımı özelinde ele alırken, genel olarak çeviri, Çeviri Politikaları başlığı altında ayrı bir komisyonun konusu oldu.

10-11 Mayıs 2018’de gerçekleştirilen Altıncı Ulusal Yayın Kongresi’nde de yer verilen bu komisyonun başlığı yanılıcıdır çünkü her iki kongrede de komisyon çeviriyle ilgili çeşitli konuları tartışmış ve esas olarak 21. yüzyıl Türkiye’sinde çeviri alanının ve çevirmenlerin sorunları ve zorlukları üzerinde durmuştur. Aslında, her iki kongre de Çeviri Politikaları komisyonu geçmişte olduğu gibi çevirinin toplumu ve kültürü şekillendirici rolü ile ilgili herhangi bir politika önermemiştir. Komisyon tarafından 2009 ve 2018’de hazırlanan raporlar, o güne kadar kongrelerde yer verilen en uzun ve en kapsamlı raporlar olmuştur. Burada yalnızca bu iki komisyonun raporlarında yer verilen başlıklardan bazılarına değineceğim (5. *Ulusal Yayın Kongresi* 2011: 186-195; 6. *Ulusal Yayın Kongresi* 2019: 245-252):

- Çeviri sözleşmeleri ve uyumsuzlukları,
- Çevirmenler için sosyal güvenlik düzenlemeleri,
- Çevirmenlerden alınan vergiler,
- Çevirmenin eser sahibi olarak durumu,
- Çevbir’in çeviri korsanlığının önlenmesinin takibine katılımı,
- Meslek birliklerinin gelirleri,
- Çevirmen yargılamaları,
- Çeviride intihal,
- Çeviri eğitimi,
- Çeviri editörlüğü,
- AB desteği ve çeviri atölyeleri,
- Çeviri bibliyografyasının hazırlanması,
- Nitelikli çevirilerin desteklenmesi ve çevirmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi,
- Kütüphanelerde çeviri kitaplığı oluşturulması,
- Uluslararası Çeviri Haftası / Günü kutlaması,
- Meslek birliği mevzuatıyla ilgili sorunlar.

Bu başlıklar, daha önceki kongrelere göre çeviriye karşı benimsenen yaklaşımın köklü bir değişimden geçtiğini göstermekte yeterlidir. Beşinci kongrede ilk kez çevirmenler bir meslek grubu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu kongrede kurulan Çeviri Politikaları komisyonunda Çevbir ve Çeviri Derneği temsilcileri, ayrıca üniversite ve bakanlıklardan temsilciler yer almıştır ve çeviri eğitimi, çevirmenlerin çalışma koşulları ve ücretleri ile ilgili konular tartışılmıştır. Bu, çevirmenlerin toplumdaki görünürlüğünün arttığını ve bir meslek grubu olarak haklarının daha fazla farkında olduklarını göstermektedir. Altıncı kongredeki komisyonun katılımcıları da benzer bir profildedir, aynı kurumlar temsil edilmiş, hatta komisyon üyelerinden birkaçı her iki kongrede de aynı komisyonda görev almıştır. Çeviri Politikaları komisyonuna meslek birliği olarak katılan Çevbir, devlet açısından çevirinin bir meslek olarak, sorunları, eğitimi ve günlük uygulamalarıyla ekonomik bir faaliyet olarak var olduğunu kanıtlayan bir kurumdur. Çevbir, 2003 yılında çevirmenler arasında bir yazışma

gerçekleştirilen, birçoğu farklı yabancı kurumlarla ortaklıklar içeren Fransızca, Almanca, Rusça, İspanyolca, Çince, Arapça, Lehçe, İtalyanca, Ukraynaca, Boşnakça-Sırpça-Hırvatça, Korece, Farsça, Bulgarca dillerindeki atölyeler ve Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Çeviri Atölyesi katılmıştır (URL-2).

grubu olarak ortaya çıkmış, 2006'da ise birlik halini almıştır. 2009'da altyazı, seslendirme, tiyatro çevirisi alanında çalışan çevirmenleri de kapsayacak şekilde genişleyen birlik, Türkiye'de yazılı çeviri alanındaki en kapsayıcı meslek kuruluşudur (URL-3). Kuruluşundan bu yana çevirmenlerin hukuki ve ekonomik sorunlarına dikkat çekmek için bir dizi faaliyet yürütmüş ve çevirmen yargılamaları konusunda başlattığı kampanyayla çeviri konusundaki söylemi şekillendiren bir güç olmuştur. Profesyonelleşmeyi teşvik etmekte, çevirmenler adına hak takibi yapmakta, çeviri atölyeleri düzenlemektedir. Çevbir'in çalışmaları sayesinde, okuyucuların çeviriyi bir meslek olarak görme eğiliminin arttığı ve çevirmenlerin kötü çalışma koşullarının daha fazla ayırdına vardıkları söylenebilir.

Çevirinin meslek olarak ortaya çıkışı sadece Çevbir'in faaliyetlerinden kaynaklanmıyor, kitap pazarındaki büyüme de çeviri alanının meslekleşmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye'de yayımlanan kitap sayısı 2000'de 12.580'den 2010'da 35.775'e, 2018'de ise 61.257 adede ulaşarak beşe katlandı (URL-4). Bu kaçınılmaz olarak çevirilerin ve dolayısıyla çevirmenlerin sayısında artış getirmiştir. Ayrıca, Türkiye'de üniversitelerde çeviri bölümlerinin sayısındaki artış ve bu bölümlerden mezun olarak geniş bir profesyonel kadro oluşturan çevirmenler kamuoyunda çevirinin bir meslek olarak görülmeye başlamasına katkıda bulunmuştur. 2000'lerin ilk on yılında çevirinin meslekleşmesine katkıda bulunan bir diğer unsur da Türkiye ile AB arasındaki üyelik müzakereleridir. Türkiye'nin 1999 yılında tam üye adayı olarak kabul edilmesinin ardından çeviri faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu, hem Avrupa müktesebatını ve diğer ilgili AB belgelerini Türkçeye çevirmek zorunda kalan kamu kurumları düzeyinde, hem de Avrupa ülkeleriyle ekonomik ve kültürel bağlarını yoğunlaştıran özel sektör ve STK'lar düzeyinde gerçekleşmiştir. Çevirinin devlet nezdinde bir meslek olarak görülmeye başlanmasının bir diğer nedeni de mesleki yeterlilik çerçevesidir. Yine AB ile uyum bağlamında başlatılan ve farklı mesleklere yönelik yeterlilik standartları benimsenmesini içeren Mesleki Yeterlilik süreci çeviri mesleği için de gerçekleştirilmiştir. 2013 yılında Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çevirmen Seviye 6 Ulusal Meslek Standardı büyük ölçüde Çeviri Politikaları komisyonlarında temsil edilen kurumların paydaş olarak katıldıkları uzun bir hazırlık dönemi sonrasında son hâlini almıştır (URL-5). Bütün bu gelişmeler kongrelerde çeviri konusunda fark edilen yaklaşım değişikliğinin salt devletin kendi girişimiyle ortaya çıkmadığını, Türkiye'nin ve yayıncılık sektörünün yoğunlaşan uluslararası siyasi ve kültürel bağlantılarının getirdiği ivmeyle yaşandığını gösteriyor.

Sonuç

Çevirinin izlediği yönü 80 yıllık bir zaman dilimine yayılan yayın kongreleri üzerinden takip etmeye çalışmak beraberinde iki temel sorunu getirmektedir: Her şeyden önce, bu yöntem söz konusu altı yayın kongresinin dışında yaşanan diğer tüm gelişmeleri dikkate almamakta ve yalnızca kongrelerde oluşan söyleme odaklanmaktadır. Yukarıda aktarılan Mesleki Yetkinlik konusunda yaşanan süreç bunun bir göstergesidir. İkinci olarak bu yaklaşım kongreleri "kurumsal" bir yapı olarak ele almakta ve gerçekleşen tartışmaların devlet tarafından denetlenip desteklendiğini varsaymaktadır. Oysa kongre katılımcıları özgür birer bireydir ve söyledikleri şeyler devletin resmî görüşünü değil, kendi kişisel düşüncelerini ifade ediyor olabilir. Bununla birlikte, yayın kongrelerinde oluşan söylemler, düzenlendikleri dönemde yayın ve çeviri dünyasının genel görünümüne dair önemli ipuçları sunarlar. Kongreler sırasında kurulan komisyonlar, komisyonların çeviriye bakış açıları ve aldıkları kararlar çevirinin devlet nezdinde nasıl görüldüğüne dair bilgiler vermektedir. Ayrıca kongrelerin oluşumu ve işleyişi çeviriye yüklenen görev ve işlevlerin nasıl bir siyasi bağlam içinde oluştuğunu ve kongrelerin gerçekleştiği dönemlerdeki siyasi iktidarların bu konuda ne denli şekillendirici bir rol oynadığını da göstermektedir.

O halde altı yayın kongresinde oluşan söylemlerin incelenmesinden nasıl sonuçlar çıkıyor? Kongrelerdeki söylemler, Cumhuriyet dönemi Türk kültürü ve siyaseti için çevirinin vazgeçilmez bir araç olduğunu kanıtıyor. Çeviri, 1939 Kongresi'nin odak noktasıydı ve Türk kültür ve edebiyatında bir rönesans gerçekleştiriminin yolu olarak görülüyordu. Bu kongre aynı zamanda eyleme dönük bir kongreydi ve Tercüme Bürosu'nun ve *Tercüme* dergisinin

kurulmasına yol açtı. Çeviri, 1946 yılına kadar tek parti yönetiminin kültür planlaması sürecinde önemini korudu. Bunu izleyen dönemde ise siyasi bağlamını yitirmeye başladı. 1975'te gerçekleşen İkinci Türk Yayın Kongresi, 1939'daki Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nin çalışmalarını kaldığı yerden devam ettirme ve geçmişteki çeviri faaliyetlerini canlandırma amacını güdüyordu. Bu kongrede oluşan söylemde devletin gözünde çevirinin çağdaşlaşma ve eğitim misyonunu koruduğu anlaşılıyordu. Bununla birlikte, devlet Tercüme Bürosu'nun faaliyetlerini devam ettirmedi. 1991 yılına gelindiğinde Üçüncü Yayın Kongresi sırasında devletin başka bir amaca yöneldiği anlaşılıyor. Bu kongredeki çeviri söylemi farklı bir görüşe işaret ediyordu: Çeviri artık öncelikle Batı kültürünün ve yabancı dildeki eserlerin Türkçeye aktarımı için bir kanal değildi. Çeviri, bu kongrenin katılımcıları için Türkiye'nin yeni oluşmakta olan bir düzende siyasi ve kültürel konumunu sağlamlaştırmasını ve Türki devletlerle bağlarını güçlendirmesini sağlayacak bir araçtı. Öte yandan, 1998 yılında yapılan Dördüncü Ulusal Yayın Kongresi bu görüşü genişletmiş ve Türkiye'de çeviriye yeni bir siyasi işlev atfetmiştir. Artık Türkiye için çeviri faaliyetlerinin temel amacı, Türk kültürünün dünyada tanıtılmasına yardımcı olmaktır. 2005 yılında kurulan TEDA projesi bu yolda somut adımların atıldığı bir girişim olmuştur. 2009 yılında yapılan Beşinci Ulusal Yayın kongresi, çevirinin kültürel tanıtımdaki rolünü kurumsallaştırmayı amaçlıyordu. Çeviri üzerine oluşan söylemler iki eksenle odaklanıyordu. Bunlardan biri çevirinin her zaman muhafaza ettiği kültürel aktarım rolünü sürdürmesiydi, ancak bu kez bundan 70 yıl önce önerilen rolün aksine, kültür aktarımı çeviri aracılığıyla Türkiye'den dünyaya doğru gerçekleşecekti. İkinci odak noktası çeviriye değil, çevirmen hakları ve çalışma koşullarına yönelikti ve bu da çevirmenlik mesleğinin kamuoyunda tanınması ve takdir edilmesi yolunda olumlu sinyaller veriyordu. Altıncı Ulusal Yayın Kongresi'nde her iki vizyonun da büyük ölçüde korunduğu görülüyor.

Kongrelerde çeviri ile ilgili dile getirilen söylemleri incelerken her bir kongre döneminde iktidarda bulunan siyasi partilerin kültür vizyonunu da dikkate almak gerekir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kültür planlaması ve reform yanlısı vizyonu ya da 1991'de iktidarda bulunan partinin milliyetçi, muhafazakâr görüşleri, kongrelerin yapısını ve seyrini etkilemiştir. Bu arada, devletin çeviriye ilişkin görüşlerinde yaşanan değişimi ele alırken akılda tutulması gereken bir diğer unsur da, hem mevzuata yapılan değişiklikler hem de Türk yayıncılarla Avrupalı meslektaşları arasındaki temaslardaki artışı tetikleyen AB üyeliği hedefidir. Bu, telif hakkı kanununa yapılan değişikliklerin arkasındaki önemli bir itici güçtü. Öte yandan şimdilik en son kongre olan Altıncı Ulusal Yayın Kongresi'nde Çeviri Politikaları komisyonunun AB'ye ilişkin herhangi bir öneri getirmediği görülmektedir, bu da Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin artık çeviriye yön verecek bir süreç olarak görülmediği, bu bakımdan gündemden düştüğü anlamına geliyor olabilir.

Çevirinin hem bir kültür planlaması aracı hem de erken Cumhuriyet döneminde planlamaya konu olan bir alan olduğu bilinmektedir (Tahir Gürçağlar 2018). “Planlama” kavramını 21. yüzyılda çevirinin ele alınış biçimini düşünürken kullanmaya devam edebiliriz. Çeviri hâlâ bir araç olarak görülüyor, ancak bu sefer amaç çeviriye Türk kültürünü planlamakta bir araç olarak kullanmak değil; çeviri daha ziyade devlet tarafından Türkiye'nin uluslararası alanda kendisine yeni bir imaj oluşturma ve giderek küreselleşen bir kültür pazarında Türkiye'nin konumunu sağlamlaştırma amacına yönelik bir araç olarak görülüyor. Devletin, özellikle Türkçeye yapılan çeviriler açısından çeviri ve yayıncılık faaliyetlerine doğrudan katılma niyetinin artık olmadığı açık. Bununla birlikte, yayın kongreleri yoluyla çevirmenler ve meslek kuruluşları için bir platform oluşturuyor. Böylece çeviri mesleğini ekonomik, etik, eğitim ve hukuk yönünden daha iyi yapılandırılmış bir alana dönüştürme amacını taşıyan eyleyciler için bir alan açmış oluyor.

Yayın Kongrelerinin Basılı Tutanak ve Raporları:

Birinci Türk Neşriyat Kongresi, Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları (1939) Ankara: Maarif Vekilliği.

İkinci Türk Yayın Kongresi II. Cilt (1987) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı (1992) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

IV. Ulusal Yayın Kongresi Komisyon Raporları (1998) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

5. Ulusal Yayın Kongresi (2011) İstanbul: Türkiye Yayıncılar Birliği ve Basın Yayın Birliği.

6. Ulusal Yayın Kongresi (2018) İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Kaynaklar

Aktener, Ilgın (2019), Censorship and literary translation in Turkey: translating obscenity after The Soft Machine and Snuff court cases, *Neohelicon* 46 (1), 347-367.

Arslan, Devrim Ulaş (2020), *Translation, obscenity and censorship in Turkey: Avni İnel as a translator and patron of popular erotic literature*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938) – II (1952), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Berk, Özlem (2004), *Translation and Westernisation in Turkey, from the 1840s to the 1980s*, İstanbul: Ege Yayınları.

Even-Zohar, Itamar (2017), Culture Planning and Cultural Resistance in the Making and Maintaining of Entities, *Papers in Culture Research* Tel Aviv: Unit of Culture Research, Tel Aviv Üniversitesi, 104-111.

Gürses, Sabri (2010), Çeviride Seferberlik Hali: Telif ve Tercüme, *Çeviribilim*, 1. Sayı, Kasım-Aralık 2010, 1,4.

İskit, Server (1939), *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, İstanbul: Devlet Basımevi.

Kayaoğlu, Taceddin (1998), *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*, İstanbul: Kitabevi.

Konca, İrem (2022), *State Censorship and Ideologue Translators: A History of Translation and Transfer of Marxist/Socialist Texts in the Turkish Legal Field (1908-1970)*. Yayımlanmamış doktora tezi. KU Leuven.

Mortenson, Erik (2016), Turkish Censorship, Cultural Translation, and the Trial of William S. Burroughs's The Soft Machine, *Arizona Quarterly: A Journal of American Literature, Culture, and Theory* 72 (3), 47-73.

Önsöz (1951), *Tercüme*, 9: 53-54, 293.

Sariz, İnci (2018), Censorship (s) in translation: constraints and creativity, *Journal of Intellectual Freedom & Privacy* 2 (3-4), 3-6.

Sevük, İsmail Habib (1940), *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, I. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2018), *Türkiye'de Çevirinin Politikası ve Poetikası: 1923-1960*. Çev. Tansel Demirel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2002), Translation as Conveyor: Critical Thought in Turkey in the 1960s, *Works and Days*, 20 (1-2), 253-278.

Tuncor, Ferit Ragıp (1989), *Millî Eğitim Yayınları Bibliyografyası*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Ülken, Hilmi Ziya (1997) [1935], *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Üstünsöz, İrem (2011), *The Legal Status and the Self-Images of Translators in Turkey, Translators at the Crossroads: Experts or Messengers?*, Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.

Yücel, Hasan-Âli (1961), Klâsiklere Birinci Önsöz, *Tercüme*, 15 (75-76), 12.

Zürcher, Eric J. (2004), *Turkey, A Modern History*, London: I.B. Tauris.

URL-1 TEDA, Rakamlarla TEDA, <https://teda.ktb.gov.tr/TR-250769/rakamlarla-teda.html> (e.t. 10.11.2023).

URL-2 TEDA, Türkiye'nin edebi çeviri atölyeleri, <https://teda.ktb.gov.tr/TR-252057/turkiye39nin-edebi-ceviri-atolyeleri.html> (e.t. 10.11.2023).

URL-3 Çevbir., Hakkımızda <http://www.cevbir.org> (e.t. 10.11.2023).

URL-4 Türkiye Yayıncılar Birliği, Yayınlar ve Raporlar <http://www.turkyaybir.org.tr> (e.t. 10.11.2023).

URL-5 MYK (2013) Çevirmen Seviye 6 Ulusal Meslek Standardı https://www.myk.gov.tr/images/articles/editor/2013/300113/CEVIRMEN_Seviy_6_U MS.pdf (e.t. 23.11.2023).